

Gabriel García Márquez

*De avonturen van
Miguel Littín*

ROMAN

Vertaald door Mieke Westra

J.M. MEULENHOF

Eerste druk, onder de titel *Clandestien in Chili. Het verhaal van de
filmer Miguel Littín*, 1987, vierde druk 2010
Oorspronkelijke titel *La aventura de Miguel Littín, clandestino en Chile*
Copyright © 1986 Gabriel García Márquez
Copyright Nederlandse vertaling © 1987 Mieke Westra en
J.M. Meulenhoff bv, Amsterdam
Vormgeving omslag Studio Marlies Visser
Vormgeving binnenwerk CeevanWee, Amsterdam

www.meulenhoff.nl

ISBN 978 90 290 8704 9 / NUR 302

Inhoud

Inleiding door Gabriel García Márquez 7

1 Clandestien in Chili 9

Het drama van persoonsverandering 12 – *Een lange ezelstaart voor Pinochet* 18

2 Eerste desillusie: een schitterende stad 22

Was ik daarvoor gekomen? 26 – *In het centrum van mijn nostalgie* 30 – *Een angstwekkende stilte* 34

3 Ook zij die achterbleven zijn ballingen 39

Drie vermoorde mannen brengen een generaal ten val 41 – *'Gefeliciteerd dat u een Uruguayaan bent'* 44 – *Ook zij die achterbleven zijn ballingen* 48

4 De vijf belangrijkste punten van Santiago 53

De vijf punten 57 – *Om de hoek van een straat: mijn schoonmoeder!* 61 – *De brug die alles gezien heeft* 64

5 Een man in vlammen voor de kathedraal 68

Eeuwige bloemen op de Plaza Sebastián Acevedo 71 – *Wat kost het een moeite je in Concepción te laten scheren!* 72 – *Een paradijs van liefde in de hel* 76 – *De bar waar de zeemeeuwen komen slapen* 79

- 6 Twee doden die nooit zullen sterven:
Allende en Neruda 83
Twee doden die leven 87 – *In Isla Negra beeft de aarde altijd* 90 –
‘Grazia is naar de hemel opgestegen’ 93
- 7 De politie ligt op de loer. De cirkel begint zich te sluiten 96
De exacte afstand: tien boleros 99 – *De cirkel begint zich te sluiten* 104 – *‘Heb ik lekkere billen, meneer?’* 107
- 8 Let op: een generaal is bereid een boekje open te doen 111
Een grootmoeder aan een parachute 115 – *De lange speurtocht naar General Electric* 118 – *Wie begrijpt de politie?* 121
- 9 Zelfs mijn moeder herkent me niet 124
‘Littín kwam, filmde en ging’ 127 – *‘Maak een foto van de toekomst van het land’* 132 – *‘Je bent zeker een vriend van mijn kinderen’* 137
- 10 Met behulp van de politie een gelukkig einde 143
Een gek in het restaurant 147 – *‘Je vertrekt of je duikt onder’* 150 –
Twee verstekelingen op zoek naar een auteur 154

Inleiding

Begin 1985 verbleef de Chileense filmregisseur Miguel Littín – die voorkomt op een lijst van vijfduizend ballingen die onder geen beding naar hun land mogen terugkeren – met behulp van allerlei trucs zes weken in Chili en verschoot ruim zeventuizend meter film over de situatie in zijn land na twaalf jaar militaire dictatuur. Met een veranderd gezicht, een andere manier van kleden en praten, met valse papieren en geholpen en beschermd door de democratische organisaties die in de clandestiniteit opereren, gaf Littín over de hele lengte en breedte van het land, en zelfs binnen in het Moneda-paleis, leiding aan drie Europese filmploegen die gelijk met hem onder verschillende legale dekmantels het land waren binnengekomen, en aan zes ploegen met jonge filmers die deel uitmaakten van het binnenlandse verzet. Het resultaat was een vier uur durende film die bestemd was voor vertoning op de televisie en een twee uur durende bioscoopfilm, die een dezer dagen overal in het buitenland vertoond zal worden.

Toen Miguel Littín me ongeveer een halfjaar geleden in Madrid uit de doeken deed wat hij gedaan had en hoe hij dat gedaan had, bedacht ik dat achter zijn film een andere, niet gemaakte film school die de kans liep onopgemerkt te blijven. Vandaar dat hij ermee akkoord ging zich te onderwer-

pen aan een uitpuittend, bijna een week durend vraaggesprek dat op de band achttien uur in beslag nam. Daarmee hadden we zijn hele verhaal, met alle professionele en politieke implicaties ervan, dat ik in deze tien hoofdstukken gecomprimeerd heb weergegeven.

Sommige namen zijn veranderd en vele situaties gewijzigd om de hoofdpersonen, die nog in Chili wonen, te beschermen. Ik heb het verhaal in de eerste persoon laten staan, zoals Littín het me vertelde, om zo zijn persoonlijke en soms vertrouwelijke toon te handhaven, zonder in goedkope dramatiek of historische pretenties te vervallen.

De uiteindelijke tekst draagt natuurlijk mijn stempel, want de stijl van een schrijver is niet verwisselbaar, en al helemaal niet als hij bijna zeshonderd tot nog geen honderdvijftig pagina's moet reduceren. Toch heb ik er in veel gevallen naar gestreefd de Chileense uitdrukkingen in het oorspronkelijke verhaal te handhaven en in alle gevallen de ideeën van de verteller, die niet altijd met de mijne stroken, te respecteren.

Gezien de methode van onderzoek en de aard van het materiaal is *De avonturen van Miguel Littín* een reportage. Maar het is meer: het is de emotionele reconstructie van een avontuur waarvan het uiteindelijke doel ongetwijfeld veel zinvoller en aangrijpender was dan het oorspronkelijke en geslaagde plan om een film te maken en de militairen een hak te zetten. Littín heeft het zelf gezegd: 'Dit is niet de heldhaftigste, maar wel de waardigste daad van mijn leven.'

Gabriel García Márquez

1986

1 *Clandestien in Chili*

Vlucht 115 van Ladeco, afkomstig uit Asunción (Paraguay), stond op het punt te landen op het vliegveld van Santiago, met ruim een uur vertraging. Links van me leek de Aconcagua, met zijn hoogte van bijna zeventuizend meter, een stalen voorgebergte in de schittering van het maanlicht. Met een angstaanjagende gratie boog het vliegtuig over zijn linkervleugel, richtte zich vervolgens onder een naargeestig geknars van metaal weer op en kwam voortijdig, met drie kangoeroesprongen, aan de grond. Ik, Miguel Littín, zoon van Hernán en Cristina, filmregisseur, en een van de vijfduizend Chilenen die onder geen beding naar hun land mogen terugkeren, was na twaalf jaar ballingschap weer in mijn land, hoewel ik nog steeds verbannen was in mijzelf: ik had een valse nationaliteit, een vals paspoort en zelfs een valse echtgenote. Mijn gezicht en mijn voorkomen waren met behulp van kleding en schmink zo veranderd dat zelfs mijn eigen moeder me een paar dagen later bij klaarlichte dag niet zou herkennen.

Maar weinig mensen in de wereld kenden mijn geheim en een van hen zat in hetzelfde vliegtuig. Dat was Elena, een militant lid van het verzet, jong en aantrekkelijk, die door haar organisatie was aangewezen om de verbindingen te onderhouden met het clandestiene netwerk in het land, ge-

heime contacten te leggen, geschikte ontmoetingsplaatsen te vinden, de werksituatie te beoordelen, afspraken te maken en te waken over onze veiligheid. Wanneer ik door de politie opgepakt zou worden, zou verdwijnen of na vierentwintig uur nog niet op de afgesproken manier contact had gemaakt, zou zij mijn aanwezigheid in Chili bekend maken, zodat er internationaal alarm geslagen kon worden. Hoewel onze identiteitspapieren geen enkele indicatie in die richting gaven, hadden we vanaf Madrid en via zeven luchthavens verspreid over de halve wereld als een harmonieus echtpaar gereisd. We hadden echter besloten om op dit laatste traject, een vlucht van anderhalf uur, apart te gaan zitten en bij het uitstappen te doen alsof we elkaar niet kenden. Zij zou na mij door de douanecontrole gaan om haar mensen te waarschuwen als ik in de problemen zou komen. Als alles goed ging, zouden we bij de uitgang van het luchthavengebouw weer een doorsnee-echtpaar vormen.

Ons plan was op papier heel simpel, maar in de praktijk was er een groot risico aan verbonden: we wilden een clandestiene documentaire maken over de situatie in Chili na twaalf jaar militaire dictatuur. Dat idee was een droom die al lange tijd door mijn hoofd spookte, omdat de beelden van het land verloren waren gegaan in de nevels van mijn nostalgie, en voor een filmer is er geen trefzekerder methode om het verloren land te hervinden dan het van binnenuit te filmen. Die droom werd dwingender toen de Chileense regering lijsten begon te publiceren van ballingen die terug mochten keren en ik mijn naam op geen van die lijsten aantrof. En nog later sloeg hij om in pure wanhoop toen de lijst afkwam van de vijfduizend personen die niet mochten terugkeren en ik een van hen was. Toen ten slotte het project

min of meer toevallig en terwijl ik er allerminst op rekende vorm kreeg, had ik al sinds twee jaar de illusie opgegeven dat het nog eens gerealiseerd zou worden.

Dat speelde zich af in de herfst van 1984, in de Baskische stad San Sebastián. Ik had me daar een halfjaar tevoren met Ely en onze drie kinderen geïnstalleerd om een speelfilm te maken die, zoals zo vaak in de geheime geschiedenis van de film gebeurt, een week voordat de opnamen zouden beginnen door de producenten geannuleerd werd. Ik zat klem. Maar toen ik tijdens het filmfestival met vrienden zat te eten in een populair restaurant, begon ik opnieuw over mijn oude droom. Er werd aan tafel belangstellend naar mij geluisterd en commentaar gegeven, niet alleen vanwege het duidelijk politieke effect van zo'n film, maar ook omdat er een loopje genomen werd met de machtige Pinochet. Maar niemand kwam op het idee dat het meer was dan pure ballingsfantasie. Toen we echter in de vroege ochtend door de slapende straten van de oude stad naar huis liepen, nam de Italiaanse producent Luicano Balducci, die aan tafel nauwelijks een woord gezegd had, me bij de arm en verwijderden we ons als toevallig van de groep.

‘De man die jij nodig hebt,’ zei hij, ‘wacht in Parijs op je.’

Dat klopte. De man die ik nodig had, was een belangrijke figuur in het binnenlandse verzet in Chili en zijn plan week slechts in enkele details af van het mijne. Een vier uur durend gesprek met hem in de frivole sfeer van La Coupole, met Luciano Balducci als enthousiaste deelnemer, volstond om een fantasie, die ik tot in de kleinste details in de hersenschimmige slapeloze nachten van de ballingschap uitgebreed had, tot werkelijkheid te maken.

De eerste stap was om drie filmploegen het land binnen

te krijgen: een Italiaanse, een Franse en een uit een willekeurig Europees land, maar met officiële Nederlandse papieren. Allemaal legaal, met toestemming van de autoriteiten en onder bescherming van hun ambassades. De Italiaanse ploeg, die bij voorkeur geleid zou worden door een journalist, zou als dekmantel een documentaire maken over de Italiaanse immigranten in Chili, met speciale nadruk op het werk van Joaquín Toesca, de architect van het Monedapaleis. De Franse ploeg zou zich presenteren met een documentaire over het milieu en de geografie van Chili. De derde ploeg zou een studie maken van de recente aardbevingen. De ploegen zouden niet van elkaars bestaan op de hoogte zijn. Niemand van hen zou weten wat de werkelijke bedoeling van de film was of wie hen vanuit de schaduw regisseerde, behalve de leider van elke groep, een vakman die bekend was in zijn kringen, politiek geschoold was en zich bewust van de gevaren van de onderneming. Dit was nog de eenvoudigste kant van de zaak, die ik regelde door een kort bezoek te brengen aan het land van herkomst van elke ploeg. De drie teams bevonden zich al in Chili, ze hadden hun papieren en contracten geregeld en wachtten de avond van mijn aankomst op instructies.

Het drama van persoonsverandering

Wat me in feite het zwaarst viel, was een andere persoon te worden. Het veranderen van de persoonlijkheid is een dagelijkse strijd waarin je vaak rebelleert tegen je eigen beslissing om te veranderen, en je jezelf wilt blijven. Het grootste probleem was dus niet zoals je zou denken het leerproces

dat ik moest doormaken, maar mijn onbewuste verzet tegen zowel de fysieke metamorfose als de veranderingen in gedragspatroon. Ik moest kappen met de man die ik tot nu toe was geweest om te veranderen in een totaal andere figuur, die niet de argwaan zou wekken van dezelfde politie die mij gedwongen had het land te verlaten, en ik mocht zelfs niet herkend worden door mijn eigen vrienden. Twee psychologen, onder leiding van een expert in speciale geheime operaties die ze vanuit Chili gestuurd hadden, brachten het wonder in nog geen drie weken tot stand door onvermoebaar de strijd aan te binden met mijn instinctieve beslissing om te blijven wie ik was.

De baard werd het eerst onder handen genomen. Dat was niet simpelweg een kwestie van hem afscheren, maar afstand doen van de persoonlijkheid die hij me verschaft had. Ik had hem laten groeien toen ik op jeugdige leeftijd mijn eerste film zou maken en later had ik hem verschillende keren afgeschoren, maar ik had nooit meer zonder die baard een film gemaakt. Het was of hij onafscheidelijk verbonden was met mijn identiteit als filmregisseur. Ook mijn ooms hadden er een gehad, wat er absoluut toe bijdroeg dat mijn genegenheid ervoor toenam. Ik had hem een paar jaar geleden in Mexico afgeschoren maar het was me niet gelukt mijn vrienden of mijn familie aan mijn nieuwe gezicht te laten wennen, laat staan mezelf. Allemaal hadden ze de indruk met een indringer van doen te hebben, maar ik hield vol omdat ik vond dat ik er jonger uitzag. Catalina, mijn jongste dochter, hielp me uit de droom: 'Je ziet er jonger uit zonder baard, maar ook lelijker,' zei ze.

Die baard opnieuw afscheren om Chili in te komen was dus niet alleen een kwestie van schuim en scheermes, maar

een veel ingrijpender proces van depersonalisatie. Ze knipten hem geleidelijk korter terwijl ze na elke etappe de verandering in ogenschouw namen en het effect van de verschillende lengtes op mijn uiterlijk en mijn aard evalueerden, tot we bij de gladde huid aangeland waren. Het duurde verscheidene dagen voor ik de moed had in de spiegel te kijken.

Vervolgens was het haar aan de beurt. Ik heb pikzwart haar, als erfenis van een Griekse moeder en een Palestijnse vader, aan wie ik ook een dreigende vroegtijdige kaalheid heb te danken. Het eerste dat ze deden was het lichtbruin te verven. Vervolgens probeerden ze verschillende haarstijlen uit en besloten ten slotte niet tegen de natuur in te gaan. In plaats van mijn kaalheid te verhullen, zoals ze eerst van plan waren, accentueerden ze die juist door niet alleen mijn haar glad naar achteren te kammen, maar met een pincet de kaalslag die door de tijd was ingezet te voltooien.

Het is ongelooflijk, maar er zijn bijna onmerkbare foefjes waardoor je de structuur van het gezicht kunt veranderen. Het mijne, een vollemaansgezicht, zelfs als ik minder kilo's meetors dan toen, werd langwerpiger gemaakt door mijn wenkbrauwen aan de uiteinden ingrijpend te epilieren. Merkwaardig genoeg kreeg ik daardoor een oriëntaalse uiterlijk dan ik bij mijn geboorte had meegekregen maar dat meer strookte met mijn afkomst. De laatste stap was de aanschaf van een bril die me de eerste dagen zware hoofdpijn zou bezorgen, maar die niet alleen de vorm van mijn ogen veranderde maar ook de uitdrukking ervan.

De verandering van de rest van mijn lichaam was eenvoudiger, maar vereiste een grotere geestelijke inspanning. Het veranderen van mijn gezicht was in wezen een kwestie van

grimeren, maar voor mijn lichaam had ik een specifieke psychische training en een sterkere concentratie nodig. Want daarin moest ik grondig mijn overstap naar een andere klasse tot uiting brengen. In plaats van de spijkerbroek waarmee ik bijna vergroeid was en mijn windjack moest ik eraan wennen om wollen kostuums van bekende Europese merken te dragen, maathemden, suède schoenen en gebloemde Italiaanse stropdassen. In plaats van mijn rappe, ingeslikte accent van plattelands-Chileen moest ik me de intonatie van een rijke Uruguayaan eigen maken, de nationaliteit die het best paste bij mijn nieuwe identiteit. Ik moest op een minder karakteristieke manier lachen, langzamer leren lopen en mijn handen gebruiken om mijn woorden meer kracht bij te zetten. Enfin, ik moest de arme, onconventionele filmregisseur die ik was inruilen voor iets wat ik het laatst wilde zijn op deze wereld: een zelfvoldane burger. Of, zoals wij Chilenen dat noemen, een *momio*.

Terwijl ik bezig was een ander te worden, had ik met Elena leren leven in een huis in het zestiende arrondissement in Parijs en was ik voor het eerst onderworpen aan een orde die van tevoren bepaald was door iemand anders dan ikzelf en aan een hongerdieet waarmee ik tien kilo af moest krijgen van de zevenentachtig die ik woog. Het was niet mijn huis en het leek ook in de verste verte niet op het mijne, maar in mijn geheugen moest het dat zijn want het ging erom herinneringen te cultiveren teneinde toekomstige tegenstrijdigheden te vermijden. Het betekende een van de merkwaardigste ervaringen van mijn leven, want ik besepte al gauw dat Elena sympathiek was en dat waarschijnlijk ook in privé was, maar dat ik nooit met haar had kunnen leven. De experts hadden haar op grond van haar professionele en

politieke kwaliteiten gekozen en zij moest me in een ijzeren gareel dwingen dat geen enkele ruimte voor inspiratie liet. Mijn vrije creatieve aard verzette zich daartegen. Later, toen alles goed was afgelopen, zou ik beseffen dat ik niet eerlijk met haar geweest was, misschien omdat ik haar op een onbewuste manier identificeerde met de wereld van mijn alter ego, waarin ik me met tegenzin vestigde hoewel ik wist dat het een zaak van leven of dood was. Als ik nu terugdenk aan die curieuze ervaring vraag ik me af of we alles welbeschouwd geen volmaakt echtpaar waren: we konden elkaar nauwelijks onder hetzelfde dak verdragen.

Elena had geen problemen met haar identiteit. Ze is Chileense, hoewel ze al ruim vijftien jaar buiten Chili gewoond had en nooit in ballingschap was geweest of gezocht werd door de politie van wat voor land ook; haar dekmantel was dus perfect. Ze had belangrijke politieke opdrachten in verschillende landen uitgevoerd en was gefascineerd door het idee een clandestiene film in haar eigen land te maken. Ik had het moeilijker, omdat de nationaliteit die om technische redenen het geschiktst voor me leek, me dwong me een karakter aan te meten dat heel anders was dan het mijne en een verleden te verzinnen in een land dat ik niet kende. Voor de bewuste datum had ik echter geleerd mijn hoofd meteen om te draaien als iemand me bij mijn valse naam noemde, en ik kon de raarste vragen over de stad Montevideo beantwoorden, over de bussen die ik moest nemen om naar huis te gaan en zelfs over het leven van mijn medescholieren vijftientig jaar geleden, op het Lyceum nummer 11 aan de avenida Italia, twee blokken verwijderd van een apotheek en één blok van een nieuwe supermarkt. Het enige dat ik moest zien te vermijden was lachen, omdat mijn lach

zo typerend is dat ik me ondanks mijn vermomming prompt zou hebben verraden. De persoon die verantwoordelijk was voor mijn metamorfose waarschuwde me zelfs met alle dramatiek die hij in huis had: 'Als je lacht, ben je er geweest.' Maar een uit graniet gehouwen gezicht waar geen lachje vanaf kon zou helemaal niet misstaan bij een zware jongen uit de internationale zakenwereld.

Omstreeks die tijd rees er opeens twijfel aan de haalbaarheid van het project, omdat in Chili opnieuw de staat van beleg werd afgekondigd. De dictatuur – die aangeslagen was door het spectaculaire echec van het economisch avontuur van de Chicago-boys – reageerde daarmee op het eensgezinde optreden van de oppositie, die voor het eerst een gemeenschappelijk front gevormd had. In mei 1983 waren de mensen voor het eerst uit protest de straat opgegaan en die protesten werden in de loop van dat jaar voortgezet met de strijdbare deelname van de jongeren, vooral de vrouwen, maar werden ook met een bloedige repressie beantwoord.

De oppositie, legaal en illegaal, waarbij zich voor het eerst de meest progressieve sectoren van de burgerij hadden aangesloten, riep een nationale staking van één dag uit. Het was een manifestatie van sociale macht en vastbeslotenheid die de dictatuur in het harnas joeg en de staat van beleg versnelde. Pinochet slaakte een wanhopige kreet die als een operatekst over de wereld galmde: 'Als dit zo door gaat, zullen we een nieuwe elfde september moeten maken.'

Dat soort omstandigheden leken gunstig te zijn voor een film als de onze, die zelfs de minst zichtbare elementen van de interne situatie aan de oppervlakte wilde brengen, maar tegelijk zou de controle van de politie veel strenger zijn en

de repressie veel harder, en door de avondklok zouden we beperkt zijn in onze tijd. Het verzet in Chili bekeek de zaak echter van alle kanten en was ervoor dat het plan zou doorgaan, precies zoals ik wilde. Zodat we op de afgesproken datum bij een rustige zee en gunstige wind de zeilen hesen.

Een lange ezelstaart voor Pinochet

De eerste krachtproef kwam op de dag van vertrek, op de luchthaven van Madrid. Al een maand lang had ik Ely en onze drie kinderen niet gezien: Pochi, Miguelito en Catalina. Ik had zelfs geen rechtstreeks bericht van hen gehad, maar de mensen die voor mijn veiligheid zorgden, waren in meerderheid van mening dat ik moest vertrekken zonder hen te waarschuwen om de averij van een afscheid te omzeilen. Sterker nog: toen het plan werd opgezet, had men bedacht dat het voor ieders gemoedsrust beter was dat mijn gezin niet de waarheid te horen zou krijgen, maar al spoedig zagen we in dat dat geen zin had. Niemand zou ons immers beter van pas komen om de achterhoede te dekken dan Ely. Zij zou van Madrid naar Parijs, van Parijs naar Rome en zelfs naar Buenos Aires kunnen reizen en ze was ervaren genoeg om de ontvangst en afhandeling van het filmmateriaal dat ik haar geleidelijk aan zou toesturen, te regelen, en ze zou zelfs als dat nodig was voor meer geld kunnen zorgen. En zo gebeurde het.

Bovendien had mijn dochter Catalina vanaf het begin van de voorbereidingen gezien dat zich in mijn slaapkamer een soort nieuwe kleren ophoopte dat totaal niet klopte met mijn stijl van kleden en zelfs niet met mijn aard, en ze was

daardoor zo onthutst en zo geprikkeld door nieuwsgierigheid dat er voor mij niets anders opzat dan mijn gezin bijeen te roepen en hen op de hoogte te brengen van mijn plannen. Ze reageerden vrolijk en met een gevoel van medeplichtigheid alsof ze opeens ontdekten dat ze meespeelden in een van die films die we bij wijze van vermaak met elkaar verzonden. Maar toen ze mij op het vliegveld veranderd zagen in een clericale Uruguayaan die weinig of niets met mij van doen had, drong het tot hen en ook tot mij door dat die film even belangrijk als gevaarlijk was, een uit het leven gegrepen drama dat ons allen overkwam. Maar unaniem reageerden ze met: 'Het belangrijkste is dat je Pinochet een enorme ezelstaart opspeldt.'

Ze doelden hiermee op het bekende spelletje waarbij een geblinddoekt kind de staart van een kartonnen ezel op de juiste plaats moet vastprikken.

'Afgesproken,' zei ik terwijl ik de lengte van de film die ik ging maken taxeerde, 'dat wordt dan een staart met een lengte van zeventuizend kilometer.'

Een week later landden Elena en ik in Santiago. De reis was, eveneens om technische redenen, een zwerftocht kris-kras langs zeven steden in Europa geweest, zodat ik, geruggensteund door een onberispelijk paspoort, vast aan mijn nieuwe identiteit kon wennen. Het was in werkelijkheid een authentiek Uruguayaans paspoort, met de naam en kentekens van zijn wettige eigenaar, die het ons gegeven had in de wetenschap dat ermee gerommeld zou worden en dat het gebruikt zou worden om Chili binnen te komen. We verwisselden alleen maar zijn foto voor de mijne, die genomen was na mijn metamorfose. Mijn spullen werden aangepast aan de eigenaar: zijn monogram was op mijn overhemden

geborduurd, zijn initialen stonden op mijn attachékoffertje, zijn briefhoofd op mijn schrijfpapier en visitekaartjes. Na vele uren oefenen had ik geleerd zonder aarzeling zijn handtekening te zetten. Het enige dat we door tijdgebrek niet hadden kunnen regelen, waren creditcards, wat een gevaarlijke omissie kon zijn, omdat het niet aannemelijk was dat de man die ik fingeerde te zijn de verschillende vliegtickets onderweg contant met dollars had betaald.

Ondanks de vele tegenstellingen, die in het werkelijke leven tot een scheiding geleid zouden hebben, hadden Elena en ik na twee dagen geleerd ons te gedragen als een echtpaar dat in staat was de ergste huiselijke rampen te overleven. Elk van ons kende het valse leven van de ander, zijn valse verleden, zijn valse burgerlijke smaak en ik denk niet dat we bij een zwaar verhoor een fout van betekenis gemaakt zouden hebben. Ons verhaal was perfect. We hadden de leiding van een in Parijs gevestigd reclamebureau, we zouden met een filmploeg een promotiefilm maken voor een nieuw parfum dat de komende herfst in Europa gelanceerd zou worden. We hadden Chili gekozen omdat het een van de weinige landen was waar je in elke periode van het jaar de landschappen en de sfeer van de vier jaargetijden kon aantreffen, vanaf de brandend hete stranden tot de eeuwige sneeuw. Elena bewoog zich met benijdenswaardig gemak in haar dure Europese kleren, alsof ze iemand anders was dan de persoon die men mij in Parijs had voorgesteld met haar loshangende haar, haar Schotse rok en haar platte schoolmeisjesschoenen. Ik dacht ook dat ik me prima voelde in mijn nieuwe dekmantel van ondernemer, tot ik mezelf weerspiegeld zag in een vitrine van het vliegveld van Madrid, in een zwart tweedelig kostuum met een stijve boord

en een stropdas en met zo'n air van geslaagde zakenman dat mijn maag ervan omdraaide. Afschuwelijk! dacht ik. Als ik niet ik was, zou ik zo iemand zijn. Het enige dat me op dat moment van mijn oude identiteit restte, was een half uit elkaar hangend exemplaar van *Los pasos perdidos*, de prachtige roman van Alejo Carpentier, die ik in mijn koffertje had – zoals op alle reizen van de afgelopen vijftien jaar – om mijn oncontroleerbare vliegangst te bezweren. Toch moest ik eerst verschillende immigratieloketten op diverse vliegvelden van de wereld passeren om mijn nervositeit over een vals paspoort te leren bedwingen.

Het eerste was in Genève en het ging allemaal van een leien dakje, maar ik weet dat ik het mijn leven lang niet zal vergeten omdat de douanebeambte mijn paspoort pagina voor pagina aan een grondige inspectie onderwierp en me ten slotte vorsend aankeek om mijn gezicht te vergelijken met dat in het paspoort. Ik pareerde zijn blik met ingehouden adem, hoewel die foto het enige van mij was in dat paspoort. Het was een paardenmiddel: vanaf dat moment had ik geen last meer van misselijkheid en een onrustig kloppend hart tot de deur van het vliegtuig onder dodelijke stilte op het vliegveld van Santiago openzwaaide en ik opnieuw, na twaalf jaar, de ijzige lucht van de Andes-toppen voelde. Op de voorgevel van het gebouw prijkte in enorme blauwe letters het opschrift: 'Chili gaat voorwaarts in vrede en orde.' Ik wierp een blik op mijn horloge: over nog geen uur zou de avondklok ingaan.

2 *Eerste desillusie: een schitterende stad*

Toen de douanebeambte mijn paspoort opende, kreeg ik heel sterk het gevoel dat als hij opkeek en me aanstaarde, hij zou beseffen dat er sprake was van een vervalsing. Achter de drie balies stonden mannen zonder uniform en ik had gekozen voor de jongste die het rapst leek te werken. Elena ging in een andere rij staan, alsof we elkaar niet kenden, want als een van ons problemen kreeg zou de ander het vliegveld verlaten om alarm te slaan. Het was overbodig omdat de ambtenaren van de douane duidelijk net zoveel haast hadden als de reizigers om niet verrast te worden door de avondklok en de documenten vluchtig inkeken. De jongeman die mij afhandelde nam zelfs niet de moeite om te kijken of ik een visum had, omdat hij wist dat zijn Uruguayaanse burens er geen nodig hadden. Hij zette een stempel op de eerste de beste lege pagina, maar keek me op het moment dat hij het paspoort overhandigde zo doordringend aan dat ik er ijskoud van werd.

‘Dank u,’ zei ik met vaste stem.

Met een brede glimlach zei hij: ‘Welkom.’

De koffers kwamen naar buiten met een snelheid die op willekeurig welke luchthaven ter wereld de aandacht had getrokken, want ook die douanebeambten wilden voor de avondklok thuis zijn. Ik pakte mijn koffer. En vervolgens die

van Elena – we hadden afgesproken dat ik als eerste met de bagage naar buiten zou gaan om tijd te winnen – en liep met beide koffers naar de douanecontrole. De man daar had wegens de avondklok ook al net zoveel haast als de passagiers en in plaats van de koffers te inspecteren maande hij de reizigers tot spoed. Ik maakte net aanstalten de koffers op het platform te zetten toen hij me vroeg: ‘Reist u alleen?’

Ik zei ja. Hij wierp een vluchtige blik op de twee koffers en sommeerde me jachtig: ‘Oké, doorlopen.’ Maar een vrouwelijke supervisor die ik nog niet had opgemerkt – een klassieke Cerberus in een uniform met twee rijen knopen, blond en mannelijk – schreeuwde achter hem: ‘Doorzoek zijn koffers!’ Pas op dat moment drong het tot me door dat ik niet duidelijk zou kunnen maken waarom ik een koffer met vrouwenkleren bij me had. Bovendien begreep ik niet waarom de supervisor tussen al die gehaaste reizigers uitgerekend mij moest hebben, tenzij het niet om de koffers ging maar om iets ernstigers. Terwijl de man mijn kleren omwoelde, nam zij mijn paspoort en onderwierp het aan een zorgvuldige inspectie. Ik herinnerde me de toffee die ik voor de landing in het vliegtuig gekregen had en stak hem in mijn mond omdat ik wist dat ze me vragen zouden stellen en ik er niet zeker van was of ik mijn Chileense nationaliteit zou kunnen verhullen met mijn slechte Uruguayaanse accent. De man stelde de eerste vraag.

‘Hoe lang blijft u hier, meneer?’

‘Zolang als nodig is,’ zei ik.

Ik kon mezelf niet eens verstaan door het obstakel in mijn mond, maar het antwoord interesseerde hem ook niet en hij verzocht me de andere koffer open te maken. Die was op slot. Besluiteloos en met een bezorgde blik in mijn ogen

keek ik zoekend om me heen en zag Elena onverstoortbaar in de rij voor de paspoortcontrole staan, onbewust van het drama dat zich in haar buurt afspeelde. Voor het eerst besefte ik hoe hard ik haar nodig had, niet alleen nu maar in het hele avontuur. Ik stond op het punt te onthullen dat zij de eigenares van de koffer was, zonder zelfs maar te denken aan de gevolgen van mijn overijde beslissing, toen de vrouw mij het paspoort teruggaf en opdracht gaf het volgende bagagestuk te doorzoeken. Toen ik me vervolgens omdraaide om Elena te zoeken, zag ik haar niet meer.

Het was een magische situatie waarvoor we nog geen verklaring hebben gevonden: Elena was onzichtbaar geworden. Later vertelde ze dat ze vanuit de rij waar ze stond gezien had hoe ik haar koffer meezeulde en dat ze het riskant vond, maar toen ze me door de douane zag gaan was ze gerustgesteld. Ik liep door de vrijwel uitgestorven hal, in het kielzog van de man met het karretje die bij de uitgang mijn bagage had aangepakt, en daar voelde ik voor het eerst de schok van de terugkeer.

Nergens was iets te merken van de militarisering die ik verwacht had aan te treffen of ook maar het geringste teken van armoede. Weliswaar bevonden we ons niet in het enorme, sombere luchthavengebouw van Los Cerrillos, waar ik twaalf jaar geleden op een regenachtige oktoberavond begonnen was aan mijn ballingschap met een afschuwelijk gevoel over mijn overhaaste vlucht, maar op het moderne vliegveld Pudahuel, waar ik voor de militaire coup één keer en dan nog heel haastig geweest was. Maar toch ging het niet om een subjectieve indruk. Nergens zag ik een spoor van het militaire vertoon dat ik vooral in die periode, onder de staat van beleg, verwacht had. Het hele luchthavenge-

bouw was schoon en helder verlicht, met vrolijke, kleurige lichtreclames en grote welvoorzien winkels vol importartikelen, en je zag zelfs niet de gebruikelijke bewaker die aan een verdoelde reiziger barmhartig een inlichting verstrekt. De taxi's die voor het gebouw stonden te wachten waren niet de wrakke vehikels van vroeger maar nieuwe Japanse modellen, allemaal identiek en in een rij.

Maar het was niet het juiste moment voor voortijdige overpeinzingen want Elena liet zich niet zien, de koffers zaten al in de taxi en de wijzers van de klok bewogen zich met duizelingwekkende snelheid in de richting van het uur waarop het verboden was op straat te zijn. Daar sloeg de twijfel weer toe. Als een van ons achterbleef, zou volgens onze afspraak de ander niet wachten maar de nummers bellen die we in noodgevallen moesten waarschuwen. Maar ik vond het heel moeilijk om het besluit te nemen alleen weg te gaan, vooral omdat we niet hadden afgesproken naar welk hotel we zouden gaan. Op het douaneformulier had ik El Conquistador gezet, omdat het een hotel was waar veel zakenmensen logeerden en daarom uitstekend paste bij ons pseudo-leven. Bovendien logeerde de Italiaanse ploeg er, maar ik bedacht dat Elena dat niet wist.

Trillend van ongerustheid en kou was ik het wachten net beu geworden toen ik haar zag komen aanrennen, op de hielen gezeten door een man in burger die met een zwarte regenjas zwaaide. Ik stond als aan de grond genageld en bereidde me al voor op het ergste toen de man haar eindelijk inhaalde en de regenjas overhandigde die ze op de balie van de douane had laten liggen. Er was nog een andere reden voor haar late komst: het was de Cerberus opgevallen dat ze zonder bagage reisde en alle voorwerpen uit haar handtas

waren aan een minutieuze controle onderworpen, vanaf haar identiteitspapieren tot aan haar toiletpullen.

Ze hadden er natuurlijk geen idee van dat de kleine Japanse radio die ze bij zich had ook een wapen was, want daarmee konden we via een bepaalde frequentie contact houden met het verzet. Ik maakte me echter meer zorgen dan Elena, want ik schatte dat ik ongeveer een halfuur op haar gewacht had. Maar zij maakte me in de taxi duidelijk dat het maar zes minuten geduurd had. De taxichauffeur stelde me ten slotte gerust met de opmerking dat de avondklok niet zoals ik dacht over twintig minuten zou ingaan maar over tachtig minuten, omdat mijn horloge nog de tijd van R o de Janeiro aanwees. In werkelijkheid was het twintig voor elf op een donkere, ijskoude avond.

Was ik daarvoor gekomen?

Naarmate we de stad naderden, maakte de met tranen geardeerde jubel die ik voor de terugkeer ingecalculeerd had geleidelijk aan plaats voor een gevoel van onzekerheid. Het oude vliegveld Los Cerrillos bereikte je immers via een oude weg, dwars door industriegebieden en krottenwijken, die tijdens de militaire staatsgreep het toneel waren van een bloedige repressie. Naar het moderne internationale vliegveld leidt daarentegen een verlichte snelweg, zoals je in de hoger ontwikkelde landen aantreft, en dat was een slecht begin voor iemand als ik die niet alleen overtuigd was van de slechtheid van de dictatuur maar die er ook behoefte aan had om het failliet ervan waar te nemen op straat, in het dagelijks leven en in de gewoonten van de mensen, om dat te